

Meie aja Nipernaadi rännak sügisesel Eestimaal

Rein Pöder

„Kättemaks. Romaan imelikust teekonnast“

Eesti Raamat, 2019

Rein Põdra viimaseks jäänud romaan „Kättemaks. Romaan imelikust teekonnast“ jutustab geograafi haridusega kirjaniku rännakust läbi sügise Eestimaa. Hiljuti lahkunud Pöder, olles ise saanud Tartu ülikoolist geograaf-hüdroloogi kutse, tegutsedes kirjanikuna ja olles käinud kaugmatkadel, on võtnud oma *alter ego*ks raamatu peategelase Elmo Kondi. Geograafi taust on tema teostes pidevalt tunda. Talle on iseloomulik romantiline kujutuslaad ning arhetüüpide järgimine. Postimehele antud intervjuus on Pöder varem maininud, et kirjanikuna tunneb ta end oma põlvkonna suhtes rongile hilinenuna. Vast peitub nendes sõnades põhjus, miks on Pöder pigem traditsiooniline kirjanik teistega võrreldes.

„Tee oli hele ja kruusane. Ja kui ma suutnuks end kõrvalt vaadata, siis kes ma võinuks küll olla? Jah, mul poleks midagi selle vastu, kui mind oleks hetkel peetud Toomas Nipernaadi taoliseks lõbusaks selliks.“ Seega raamatus võrdleb peategelane otsesõnu end kultustegelaskuju Nipernaadiga. Pöder on kasutanud oma romaanis läbivalt Eesti kirjanduse ühest olulisemast tüvitekstist, August Gailiti „Toomas Nipernaadist“ tuttavat rändaja motiivi. Just nagu Nipernaadi käib külast külla, rändab ka Elmo Kond ühest Eestimaa paigast teise ja peatub vägagi eriilmelistes taludes-sarades-puhkemajades. Tõsi, Põdra Nipernaadi pole mesise jutuga kuldsuu, ei jaga katteta lubadusi, ilusaid valesid ega ka too Eestimaa muserdunud küladesse lootust, helgust või julgust. Pakub vahest mõnele vanamemmele või -taadile lihtsalt mõneks tunniks seltsi, mille järele nad igatsevad. Samas on mõlemad mehed kirjanikud, kes otsivad oma seikluslikult teekonnalt ainet ka kirjanikutöö tarvis ning mõlemad ei huvita mitte niivõrd nimed, vaid inimesed nende nimede taga.

„Kättemaksule“ kui ka „Toomas Nipernaadile“ on iseloomulikud lüürilised looduspildid ja teel olemise motiiv. Mõlemas teoses on levinud stseeniks lõpmata teel kõndiv rändur. Elmo Kondi rännak algab järgmiste ridadega: „Algas porine metsatee, see oli kitsas ja käänuline. Hommik oli jõudnud juba sinna pajulehti ning sookaskede kuldseid litreid puistata.“ Samas on Gailit kirjeldanud sügiseid teeradu nõnda: „Vahtrad ja kased pudendavad juba punaseid ja kollaseid lehti, igal ööl langeb neid terve hulk ning iga uue hommikuga hakkavad ikka

selgemalt paistma alasti haralised rootsud. Metsa teed ja teerajad on juba tihedalt täis langenud lehti, langenud lehti ning viimset soojust ja sügisevaikust.“ Tõsi, Toomas Nipernaadi on teel varakevadest lume tulekuni, mistõttu on Gailiti romaanis looduskirjeldused mitmekülgsemad ja mõjusamad.

„Toomas Nipernaadi“ ei ole ainus, millele teoses vihjatakse. Sealt leiab viiteid tervele plejaadile tuntud kirjanikele ja nende teostele. Nii on raamatus mainitud näiteks Faehlmanni, Underit, Tuglast, Runnelit, Tammsaaret ja Steinbecki. Kond geograafina ühendab tihti oma mõtisklustes geograafia ja kirjanduse, mõeldes näiteks Endla järvest kui hõbedasest peeglist Vooremaal soostiku keskel, mille Faehlmann oli nii aistitavaks ja tähenduslikuks kirjutanud. Ühest paigast otsis Tammsaare jälgi ja püüdis mõistatada „Kõrboja peremehe“ kirjapanemise saladusi ning teises paigas tundis ära koha, kus toimusid Printsessi ja Felixi salajased armukohtumised.

Ka kõlab vastu peategelase maateadlase taust kasutatud kujunditest, mis mõjuvad huvitavalt. Näiteks nimetab ta üht endist kruusakarjääri voore otsas maastikuhiiiglase lõuapoolikuks. Kirjanik kasutab võrdlemisi neutraalset ja lihtsakoelist keelt, millesse on põimitud geograafiast mõjutust saanud epiteete. See tekitab tunde, nagu loeks teost, mis kuulub 20. sajandisse. „Kättemaks“ ei üllata ennekuulmatu väljenduslaadiga, seetõttu eristub Pöder teistest tänapäeva autoritest. Kui praegusaja kirjanikud püüavad üksteisest keeleliselt eristuda, vahel suisa n-ö oma keelt luua (nt Wimberg), siis keeleliselt jääb Pöder truuks kaunile eesti keelele, olles taas, kasutades kirjaniku enda väljendit, justkui rongile hilinenud, traditsiooniline.

Romaanis on arutluse all kirjaniku kui ameti olemus – vaesus ja võim (tihti peale selle ameti kõige iseloomulikumad märksõnad), mis on rännaku kaudseteks ajenditeks. Kondile otsustatakse kätte maksta just seetõttu, et ta kujutab inimesi raamatus neile ebameeldival kujul. Üks põhjustest, miks peategelane talle esitatud väljakutse vastu võtab, on aga lubatud kopsakas stipendium, mis on kirjanikuna tegutsejale hädavajalik. Tegelikult on kurja juur siiski lugejate tõlgendused Kondi teosest, mitte aga teos ise. Ta tõdeb, et üks romaan on ikka väga paljus tegelikkuse võltsing. Kond arutleb, et kuna kõike nagunii ei mäletata või mäletatakse omal kombel, siis muutuvadki tema fiktsioonid tõeliselt asetleidnud sündmusteks, mis on kirjanikule eneselegi üllatuslikud. Nii nagu on piir Kondi raamatutes tegeliku ja fiktsiooni vahel õhkõrn, on kohati raske eristada, kust lõpeb tegelane Kond ja algab kirjanik Pöder. Samuti mõtiskleb Elmo Kond kirjaniku tuntuks üle. Kui tänaval jalutab

vastu tunnustatud ja populaarne kirjanik, siis reeglina teda ei märgata. Küll aga tekitavad inimestest elevust ekraanikangelased või estraadikumiirid. Arutluste tulemuseks on tõdemus, et sõna on ikka pagana ohtlik nähtus ja kunagi ei tea, milline võiks olla selle kaugem tagajärg.

Teise olulise liinina puudutab autor ühiskondlikult viimastel aastatel aktuaalseid teemasid, mainida võiks hoolimatut suhtumist Eestimaa metsadesse. „[---] kord ühel pool teed, kord teisel pool lõhkusid metsamaastikku langid. Ja raskete masinate jäljed, mis mu käiku aeglustasid. Muul ajal poleks mind see nõnda häirinud, nüüd aga sain selgesti aru, kuidas uus aeg oma röövellikud küünised ka kõige üksildasematesse looduskohdadesse sirutab.“ Ühiskonnas aktuaalsete teemade käsitlemine on viimasel ajal Eesti kirjanduses väga levinud. Üks erksamaid näiteid on kindlasti mitme tuntud Eesti luuletaja ühisteos „Poeetiliselt korrektne“. Teiselt poolt on Põdra raamatu pea igalt leheküljelt tunda armastust looduse vastu, mistõttu võiski ta metsaraie oma teosesse põimida.

Raamatut esmakordselt kätte võttes pidasin seda puhtalt teekonnast ja katsumustest jutustavaks, lugedes aga selgus, et peamine on selles siiski inimsuhted ja meenutused elatud elust. „Kättemaks“ on klassikaline arhetüüpne rännulugu, millest võib leida mitmeid ühiseid jooni Gailiti „Toomas Nipernaadiga“ – rändaja motiivi kasutamine, suhtepundarde harutamine, maaliliste looduspiltide kirjeldamine, maapiirkondade romantilise idüllilise idealiseerimine, peategelase kirjanikutööks ainese otsimine... Põder jääb oma viimases romaanis endale omaste motiivide juurde. Ta ei püüa lugejaid šokeerida ega ka kombata hea maitse piire. On öeldud, et Rein Põder kirjutab vanamoodsaid romaane. Kas me vajame neid ka aastal 2020? Arvan, et vastus on jah, sest klassikaline romaan pakub tõhusat vaheldust moodsale, eksperimenteerivale romaanile, kuna vahel on hea lugeda midagi tuttavlikku ning etteaimatavat, mis järgib tuntud malli. Ka keeleliselt on teinekord värskendav lugeda kaunis eesti keeles kirjutatavat teost, kus pole püütud millegi uudsega lüüa. Igal juhul paneb Põder „Kättemaksuga“ oma loomingule mõjusa punkti.